

Max Frisch

Ditari **1966-1971**

Përktheu: Feride Xh. Berisha

Shtëpia Botuese PA
Prishtinë 2021

PYETËSORI

1.

A jeni i sigurt se vërtet ju intereson të ketë njerëzim edhe pasi ju dhe të gjithë të njohurit tuaj të mos jeni më?

2.

Pse? Mjaftojnë vetëm fjalë kyçe.

3.

Sa fëmijë tuaj nuk u lindën me vullnetin tuaj?

4.

Kë nuk do të donit ta takonit kurrë?

5.

E njihni një person që ju qëndron përballë, që ia bëni të padrejtën, ai nuk ka nevojë ta dijë dhe, e urreni veten tuaj për këtë shkak apo atë personin?

6.

Dëshironi të keni një kujtesë absolute?

7.

Si quhet politikani, vdekja e të cilit nga një sëmundje ose në një fatkeqësi komunikacioni, do t'ju mbushte me shpresë? Apo, konsideroni se asnjëri nuk është i pazëvendësueshëm?

8.

Cilin të vdekur do të dëshironit ta shihnit përsëri?

9.

E cilin, përkundrazi, nuk do të dëshironit ta shihnit?

10.

A do të dëshironit t'i kishit takuar më me qejf një populli tjetër dhe nëse po, cilit?

11.

Çfarë moshe dëshironi të arrini?

12.

Po të kishit pushtet që të urdhëronit diçka, që për ju sot do të kishte rëndësi të madhe, do ta bënit edhe kundër rezistencës së shumicës? Po apo jo?

13.

Pse jo, nëse ju duket e rëndësishme?

14.

E urreni më lehtë një kolektiv apo një person të caktuar? Urreni më me dëshirë vetë apo kolektivisht?

15.

Kur keni ndaluar së besuari se do të bëheni më të mençur apo ende besoni? Të dhënat e moshës.

16.

A ju bind vetëkritika?

17.

Çka mendoni se ju merret për të keq dhe kur ia merrni vetes për të keq, edhe nëse nuk është për të njëjtën gjë. Për çka më parë kërkonti falje?

18.

Nëse shkarazi e parafytyroni se nuk jeni lindur fare. A ju shqetëson ky përfytyrim?

19.

Nëse mendoni në një të vdekur: Dëshironi që i vdekuri t'ju flasë apo dëshironi t'i thoni edhe diçka?

20.

E dashuroni dikë?

21.

Si vini te ky përfundim?

22.

Po e marrim se nuk e keni vrarë asnjë njeri: Si ia shpjegoni vetes që nuk ka ardhur kurrë puna deri aty?

23.

Çka ju mungon për të qenë të lumtur?

24.

Për çfarë jeni falënderues?

25.

Dëshironi më shumë të jeni i vdekur apo të jetoni edhe për një kohë si një shtazë e shëndetshme? Dhe, si cila?

Statistika

Njerëzit jetonin mesatarisht vetëm 22 vjet në kohën e lindjes së Krishtit, 35,5 në kohën e Martin Lutherit, 49,2 në vitin 1900, dhe sot 68,7 vjet jetë. Kohëzgjatja e jetës domethënë njëkohësisht edhe ristrukturimi i klasave të moshave. Rreth vitit 1900 të rinjtë (deri në moshën njëzetvjeçare) përbënin 46% të popullsisë; në vitin 1925 vetëm 36% të popullsisë, dhe për vitin 1975 llogaritet që popullsia të përbëhet prej 28% me njerëz të rinj. Reciprokisht rritet edhe klasa e moshës së vjetër (më shumë se gjashtëdhjetëvjeçare): në vitin 1900 ishin vetëm 7% të popullsisë, e në vitin 1975 pritet të jenë 20%.

BODEGA GORGOT

Çdo burrë e di se çfarë do të thotë nëse nuk e ndërprejnë gruaja gjatë bisedës; kjo do të thotë se derisa ai flet, ajo nuk e dëgjon fare, sepse i duket ligjëratë e mërzitshme. Ai është argjendar. Puna e tij respektohet. Nga muri heq një dekoratë nga një ekspozitë e vendit e vitit 1939. Një çirak dhe dy punëtorë e kishin vërejtur. E çka në të vërtetë? Ata nuk e dinë, por e kanë vërejtur: ky plaku mendon se duhet t'ua dëshmojë se e bën punën më mirë. Edhe po t'i kishte hyrë në punë kjo dëshmi, këta prapë e trajtojnë keq. Tash, gati për çdo mbrëmje rri ulur

në Bodega. Mjekroshët e rinj, vajzat e tyre me pantallona dhe me flokë të hapura etj., nuk e pengon aspak, që ata nuk punojnë në orën 5 të pasdrekës. Bodega është edhe gjatë ditës e zymtë. Kishte punuar si i ri dhe kjo shprehi i kishte mbetur. Më vonë do të kthehet edhe një herë në punëtorinë e tij. Një herë, ajo vjen në Bodega: ai kishte pirë, nuk duket mirë. Ajo edhe nuk kishte pritur diçka tjetër. I vë dorën mbi dorë dhe e çon në shtëpi. Babai i tij kishte qenë mësues në shkollën fillore. Lidhur me disa gjëra, për shembull për politikë, ai thjesht di më shumë se e shoqja, ndërkaq për gjërat e tjera, jo. Një gjë e bën të pasigurt, kur ajo nuk ka interesim për njohuritë apo për pikëpamjet e tij politike. Nëse ajo ngul këmbë se Trotzki është vrarë, ai e kundërshton, por nuk mund ta bindë. Më vonë ka shfletuar një libër dhe zemërohet, për shkakun se ajo ka arritur ta bëjë të pasigurt. Me javë të tëra nuk vjen më në Bodega. Ndoshta e ka gjetur një lokal tjetër të zymtë, të cilin ajo nuk e njeh. Ajo është edukatore dhe asokohe, për shkak të fëmijëve, kishte hequr dorë nga profesioni i saj. E bën kontabilitetin për argjendarin, çka nuk është shumë punë, por ajo është e pazëvendësueshme. E pas një kohë ai prapë rri ulur në tavolinën e rumbullakët në Bodega dhe shikon mjekrat e reja, pi, nuk flet me askënd. Po të marrë një gazetë, i duket sikur e kishte lexuar të tërën. Ndoshta ajo e ka braktisur. Derisa rri ashtu ulur dhe hesht, e arsyeton vetveten: fundi i fundit, ai kishte hapur një dyqan, me forca të veta. Me rëndësi që puna e tij respektohet nga ekspertët e fushës. Dy fëmijë, tani të rritur dhe të pavarur, vërejnë se tash atij i nevojitet vëmendja e tyre. Vetëlavdërimi i tij nuk ua lehtëson punën. Ajo nuk e kishte braktisur, e di që i nevojitet argjendarit dhe mban përgjegjësinë. Ajo është në mesin e të dyzetave. Asgjë më nuk do të ndryshohet. Në të vërtetë ai nuk mund ta parafytyrojë jetën e saj. Ajo vjen në Bodega me një çantë me të blerat dhe pi një verë *clarete*. Ndoshta ajo qysh në fillim, ndoshta madje në mbrëmjen e parë e kishte vërejtur se mund ta bënte të pasigurt. Ai përpara njihej si kapadai, si i adhuruar nga gratë etj.

E kishte bindur për një lundrim me barkë, për t'ia dëshmuar aftësitë e tij si rremtar dhe kur kishte filluar të binte shi, këtë e kishte ndier si disfatë të veten. Dështimi i tij tash nuk ndikon më në lidhjen e tyre, përkundrazi vetëm sa e përforcoi besimin e saj. Në mënyrën se si ai në Bodega paguan verën e për-bashkët, i merr çantën me të blerat, i mban mantelin dhe pret. Se si ai nuk ka guxim të thotë: „Eja më, tani!“ Dhe, se si ai e fajëson veten që ajo gati do t'i harronte dorëzat.

BERZONA

Ky fshat, vetëm pak kilometra larg kufirit, ka 85 banorë që flasin italisht. Nuk ka asnjë restorant, madje as një bar të vetëm, pasi që nuk shtrihet në rrugën fushore, por i skajuar mënjanë. Secili mysafir nga qytetet e ndryshme thotë menjëherë: „Ah ky ajër!“ Dhe pastaj si me pak ankth: „E kjo qetësi!“ Rrethina është e pjerrët: tarracat me mure të zakonshme të thata, gështenjat, një pemë fiku e ligsht, shkurre të padepërtueshme me manaferra, dy arra të mëdha, ferra, etj. Duhej të ruheshe nga gjarpërinjtë. Kur Alfred Andersch, që prej shumë vitesh banonte këtu, dhe na kishte njoftuar për këtë çiflig, shtëpia kishte qenë e mbushur me minj, një shtëpi e vjetër fshatare me mure të trasha dhe me një stallë në formë kulle, që tani quhet studio, dhe e gjitha është e veshur me granit. Lugina (Val Onsernone) nuk ka asnjë rrafshinë, por në mesin e saj një grykë të thellë dhe të egër, në të cilën asnjëherë nuk jemi lëshuar brenda; ajo kufizohet me shpate me pyje, sipër me shkëmbinj dhe monotone me kalimin e kohës. Mua më pëlqen më shumë në dimër. Popullsia vendase jetonte më herët nga thurja me kashtë, derisa nëpër tregjet e Milanos një ditë prej ditësh nuk u shfaqën, shportat, çantat dhe kapelat japoneze prej kashte. Që nga ajo kohë, një luginë e varfëruar.

QËLLIMI

Pas një qëndrimi pesëvjeçar jashtë vendit (Romë), të bien në sy shumë gjëra, që nuk ia vlejnë të përmenden, e të cilat edhe ashtu nuk çojnë deri te krijimi i bindjeve të reja, gjë që deri më tani nuk ka ndodhur. Për këtë shkak, qëllimi im është që mos të shprehem më publikisht për Zvicrën.

...

Të huajt që jetojnë në Zvicër e kanë shpesh një raport vërtet më të mirë me këtë shtet, sesa vetë ne zviceranët. Ata i ikin çdo kritike qenësore. Kritikata tona u duken të turpshme dhe dëshirojnë të mos përzihen në këto gjëra. Çka i tërheq ata, përveç fshehtësisë bankare zvicerane? Me sa duket shumëçka: natyra, pozita qendrore në Evropë, stabiliteti monetar, më së paku për shkak të njerëzve (këtë e tregojnë nganjëherë përmes paragjyqimeve përbuzëse) para se gjithash për shkak të një lloj marrëveshjeje në heshtje: këtu mjafton që njeriu të ketë para dhe dokumentet në rregull, dhe të mos i shkojë mendja për ndonjë ndryshim. Zvicra nuk është telashe për të huajt që jetojnë në Zvicër, derisa nuk i trazon policia për të huaj. Çka shijojnë ata? Rehatinë në një shtet pa histori. Premtimi, që të mos deklarohem lidhur me Zvicrën, për fat të keq u thye. („Një popull i vogël e sheh veten të rrezikuar: Kanë ftuar punëtorë dhe po vijnë njerëz.“) Ndoshta, kthimi im në atdhe ka qenë i parakohshëm.

CASA DA VENDERE

Ndodh që një shtëpi të mbetet për një kohë të gjatë e pabanuar dhe nga banorët s'ka asnjë gjurmë. Duket sikur njerëzit të jenë ngritur nga tavolina, pa e pastruar fare; në një enë rizoto e mykur, verë në një shishe të hapur, mbetje të bukës të forta si guri. Madje, as

teshat e tyre nuk i kanë marrë me vete, këpuçët, gjërat personale. Tek pas disa javësh nuk ka rrymë elektrike, pasi që askush nuk e pagoi faturën; kjo ra në sy ... përndryshe, ndërkohë janë vjedhur disa gjëra; dera e hyrjes nuk kishte qenë e mbyllur me dry. Një peizash naiv i vizatuar në mur, e sipër një ballkon, rrethojat e të cilit janë të ndryshkura, grilat e gjelbra të dritareve tani janë të ulura. Llaçi (me ngjyrë si kos me mjedra) i shpërbërë pjesë-pjesë. Në kopsht qëndron një tabelë: CASA DA VENDERE, siç dëgjova: qysh prej kohësh.

ARGJENDARI

Kur rri ulur në Bodega e di se do të përfundojë keq. Kamerieri spanjoll, derisa e shërben verën në tavolinë, shikon diku tjetër dhe flet me dikë në tavolinën fqinje. Babai i tij vdiq në autobus, kishte pësuar sulm në zemër. Nëse dikush, që argjendari e njej prej kohësh, vjen në Bodega, ai nuk rri më gjatë dhe sapo të ulet i njohuri, paguan dhe shkon. Ai nuk e kupton që një çirak po e mundon. Si i ri asokohe, pas shkollës për artet e aplikuara, punoi jashtë shtetit (Strasburg). Në vitin 1939 u kthye. E kishte lëshuar çirakun dhe e kishte angazhuar një të ri: edhe ky e lë çezmën të pikojë. Me siguri është një pedant jo vetëm në zanatin e tij: 27 vjet me xham zmadhues në sy. Kur kthehet nga puna në shtëpi, nuk mund ta durojë një kuzhinë të papastër. Nganjëherë i shkon mendja t'ua fusë zjarrin të gjithave. Ajo e di që ai nuk e duron kuzhinën e papastër dhe i duket qesharake që ky është problem i tij. Kamerieri spanjoll në Bodega e trajton miqësisht, por tregon ndaj tij më pak kujdes, se sa për mysafirët e tjerë. Ai nuk ka guxim të kërkojë nga ajo që ta mbajë kuzhinën në rregull. Ajo edhe më herët nuk e ka mbajtur kuzhinën në rregull, por si duket, ky është bërë më i ndjeshëm, që nga koha kur kishte filluar të

dështojë si burrë. Deri te grindja çon madje lutja e tij, që mos t'i lërë enët e papastra me ditë të tëra, se kjo gjë e neverit. Fundi i fundit, ajo është një edukatore e diplomuar e jo shërbëtorja e tij. Grindjet rreth kuzhinës përfundojnë kur ai e kupton situatën e vet si qesharake; ajo i pastron enët meqë do vetë, por jo më herët. Dyqani i tij me punëtorinë gjendet në një rrugicë në pjesën e vjetër të qytetit, ku vënia e zjarrit do të shkaktonte dëme të mëdha, sidomos pas mesnatës. Kur argjendari nganjëherë i lanë enët, i thanë dhe e pastron dyshe-menë e kuzhinës, e di që ajo nuk ka arsye që të falënderohet. Është një qortim i hapur. Kohë pas kohë e bën këtë punë vetë, pasi që enët e palara e neveritin. Pse ajo nuk merr një burrë tjetër? Nëse ai nuk i lanë enët vetë, atëherë duhet ta mbledhë veten që të mos kërkojë falje, meqë ajo vërtetë nuk është shërbëtorja e tij. E ndien veten më mirë, pasi që e ka pirë një *duplo*, por nuk e mban gjatë. Pastaj shkon edhe një herë në punëtori, pasi që punëtorët kanë shkuar dhe e ndal ujin. Një herë e gjen një gabim trashanik në kontabilitet, që ajo e ka lëshuar, por asaj nuk i thotë gjë. Nëse e lëndon, nuk fiton kurrfarë respekti. Kur ajo qëndron një javë te prindërit e saj, nuk e pengojnë enët e palara në kuzhinë. I pastron enët në mbrëmjen e fundit, para se ajo të kthehet. Të ardhurat e tij nuk janë të larta, por mjaftojnë. Po të mos ishin enët e palara, do të ishte diçka tjetër që atij ia bënte të qartë se ajo nuk lodhej t'ia plotësonte dëshirat. Këtë ai e di. Natyrisht që nuk është puna tek enët e palara. Krejt këtë gjë e di. Është qesharake. Asaj i dhimbset. Nuk vjen më në Bodega për ta marrë. Kjo gjë i duket atij si nënçmuese. Ai është i zorshëm. Kështu ka qenë gjithmonë. Kur të sëmuret, ajo kujdeset shumë për të. Kjo vazhdon. Më herët ai kishte pasur shokë, por ata nuk i thërret më. Ngushtohet të flasë me ta, për ato gjërat që janë për të qeshur, e që e preokupojnë. Gjërat, që njihen si përplasje në martesë, ndodhin, edhe pse ai tenton t'u ikë. Pastaj i thotë gjërat që nuk donte t'i thoshte, si për shembull kjo gjëja me enët e palara. Kohë pas kohe ajo përpiket. Interesat e tij në

çështjet publike (sanimi i pjesës së vjetër të qytetit) janë shuar, edhe pse e lexon gazetën TAGESANZEIGER derisa rri ulur në Bodega. Në krahasim me gjithë ato gjërat që qëndrojnë në gazetë, preokupimet e tij janë qesharake. Është nën dinjitetin e tij. Nëse vjen deri te futja e zjarrit, kjo do të ishte arsyeja. Më parë kishte qenë kapadai, që nuk duronte asgjë. Gratë e adhuronin, etj. Deri para pak kohësh nuk kishte nevojë të duronte asgjë, sepse as nuk vinte puna deri aty. Për shembull, ajo kishte hequr atë fotografinë e Strasburgut nga muri dhe e kishte lënë të zhduket. Gruaja e tij tani frikohej vazhdimisht se ai po bëhej gazi i botës. Nëse dikush kishte thirrur gabimisht dhe e lëshonte dëgjuesen pa kërkuar falje, ai e merrte këtë gjë personalisht, dhe e përsëriste (emrin e tij) Huber! Edhe pse, ai tjetri tashmë e kishte ndërprerë lidhjen. Atje në dyqanin e tij, paradite, rri ulur nën dritën e neonit me xhamin zmadhues të ngulur në gropën e syrit; gruaja e tij flet me myshterinjtë, ai nuk flet thujtë hiq më ose, nëse ndonjë myshteri dëshiron të flasë me argjendarin, ky i fundit përkulet sipër tavolinës dhe ul kokën, që myshteri të mos ia shohë fytyrën. Ende ka njerëz që i blejnë karficat zbukuruese të tij. Në shumicën e rasteve ai nuk thotë gjë, hiq, asnjë fjalë, vetëm çuditet me atë që po ndodh, që ai po i nënshtrohet çdo gjëje. Ndoshta ajo mendon se argjendari as që po e vëren fare sjelljen e saj. Pastaj pyet si çdo herë: „E ke mbyllur me siguri derën e shtëpisë?“ Nganjëherë argjendari vetëm e shikon: sikur të ishte në atë çast në gjendje të varej. Njëri nga kamerierët, ai spanjulli i ri, edhe ai e ka vërejtur, bëhet më i sjellshëm, që nga koha kur argjendari nuk e heq më mantelin e tij; mban edhe një kapelë baske, nxjerr mish të mbështjellë në një letër që kërcet; me siguri që nuk shkon për darkë në shtëpi. Nëse argjendari zihet me dikë, ai e di paraprakisht që e shoqja është gjithmonë në anën e të tjerëve, ai nuk ka nevojë fare të tregojë. Ajo vetëm ia do atij të mirën dhe sillet ashtu, sikur ky të bënte vetëm gabime. Nganjëherë ai dëshiron të ndahet. Kur shpuzoret janë të ndotura në Bodega, nuk e pengojnë. Një herë ajo e

shih të nevojshme t'i thotë: „Krejt ndotësia vjen prej teje.“ Kjo mund t'i dëshmohej. Është gjithherë më mirë, nëse nuk thotë asnjë fjalë. Një orë pasi del nga banja ende i ka kopsat e pantallonave të pambërthyer dhe argjendari nuk e vëren fare këtë. I veshur me mantel e ndien veten më të sigurt. Në Bodega i kujtohet një rast, për të cilin kishte dëgjuar si nxënës. Një punëtor që kishte kancer në gurmaz, futi në gojë një kapsulë eksplozuese. Truri iu shpërnda nëpër harqet në qendrën tregtare në sheshin Hechtplatz. Ai deshi të përfundonte në këtë mënyrë të shëmtuar, gjë kjo që argjendari në fakt nuk e dëshiron. Rreth orës gjashtë Bodega mbushet plot, ai lëshon vendin. Edhe ashtu rri i veshur me mantel dhe nuk vërehet kur shkon. Paratë i le në tavolinë. Një rast tjetër. Si nxënës i shkollës së zanatit, kur jetonte me nënën e tij në Wiedikon, derisa po i pastronte dhëmbët në banjë, dëgjoji një zhurmë të pazakonshme, jo zhurmë shumë e madhe, nga banja e katit poshtë tyre. Një zhurmë sikur dikush me çekan t'i mëshonte një pasqyreje, por pa shkaktuar spirra. Një e shtënë. Pas dy orësh e bartën tabutin nga ndërtesa. Sa më i moçëm që bëhet njeriu, aq më thjesht e dëshiron fundin. Ai di shumë vende të përshtatshme në malin Albis; nuk duhet të bëhet në fundjavë, kur ka shumë njerëz që shëtisin, familje me fëmijë. Nganjëherë mendon: Do ta var veten! Për shembull kur ajo thotë: „Mos fol, por mendo!“ Tani vjen rregullisht në Bodega. Pasi është ulur, së pari i shikon njerëzit përreth; pastaj mendon. E çka në të vërtetë? Njëri me flokët e gjatë nga tavolina e rrumbullakët thotë: „Ju bëftë mirë!“ E më vonë dëgjon nga një tavolinë pranë fjalën: „K...“. Argjendari duhet të kujdeset që mos t'i keqkuptojë gjërat që nuk kanë të bëjnë me të, në përgjithësi prej tash duhet të ketë kujdes; (jo vetëm kur të dalë nga nevojtorja). Tërë jetën ishte përpjekur që mos të bëhej i neveritshëm, tërë jetën e kishte hapur dritaren e nevojtores; në tren, kur kishte dashur të flerë, e kishte mbuluar fytyrën me mantel. Tash në Bodega argjendarin e njohin vetëm me mantel: një plak i urtë, me një copë bukë me mish dhe verë. Jo

torollak, siç i thuhet në shtëpi, por duhet të ketë kujdes. Kur ai në Bodega lë paratë në tavolinë, i numëron një herë, madje dy herë. Ndonjëherë, pas një kohe, edhe për së treti. Një kërcim nga një kullë vëzhgimi do të ishte i sigurt, por e neveritshme për ata të mbeturit pas dhe ai tërë jetën ishte munduar të mos ishte i neveritshëm. Argjendari e di se kjo punë duhet të bëhet së shpejti. I lindur afër Cyrihut (Adliswil) dhe i rritur në Cyrih, e njëh natyrisht përmendësh rrugën Myhlebachstrasse dhe rrugicën Myhlegasse, megjithatë i kishte dhënë dikujt informatat e gabueshme për drejtimin. Për fat që ajo nuk ka qenë aty. Kur janë para televizorit, mendimi i tij nuk e bind atë asnjëherë. Ai është gjithmonë për ata që nuk e bindin gruan e tij: p.sh., Willi Brandt-in.

Njëherë i shkon mendja te një gyp i gazit, mirëpo në banesë nuk kanë një të tillë. Ajo gjithnjë ia dëshiron vetëm të mirën: si për shembull që ai të takohet me njerëz. Pastaj, e shoqja i thotë se përsëri, vetëm ai ka folur tërë kohën, dhe nuk u ka vënë veshin të tjerëve ... e kështu me radhë. Argjendari e di që edhe po të thoshte ndonjëherë diçka, s'do ta bindte askënd. Metoda me hapa gjumi është gjithsesi e sigurt dhe jo edhe aq e neveritshme për të mbeturit pas, e të cilën ai vetë e konsideron si joburrërore. Në fund të fundit, ka disa muaj që ka filluar të tubojë hapa gjumi, që i fsheh në punëtori. Por, edhe për këtë njeriu duhet të jetë në gjendje; nuk mjafton që vetëm të mos ketë frikë. Nuk merren tridhjetë hapa gjumi përnjëherë në shuplakën e dorës dhe të futen në gojë, por nga dy-tre duke i përcjell me ujë, apo me *chianti*. Dhe kur argjendari, për të qenë në gjendje ta bëjë këtë punë, fillon një grindje për hiçgjë (ajo prapë e paska hedhur gazetën e sotit), ajo është e arsyeshme. Si një nënë, madje më vonë ia gatuan ushqimin e tij të preferuar, e lejon të lëshojë televizorin. Më vonë, ai i kërkon ndjesë. Nuk qëndronte shkaku tek ajo, që atij përditë po i keqësohej situata. Papjekuri, kështu i thuhet kësaj pune; ajo nuk e ka menduar ashtu, siç ai e keqkupton. Edhe para dhjetë apo njëzet vjetësh, ajo i kishte thënë këto gjëra

kështu, por kjo gjë nuk e kishte penguar argjendarin, kur ajo kishte thënë: „Torollak“. Këtë nuk e kishte menduar ashtu siç e kishte thënë, se përndryshe nuk do ta kishte kaluar tërë jetën me argjendarin. Ende flenë në shtretër njëri pranë tjetrit. Ajo nuk është fajtores, që para njerëzve i thotë: „Nuk thuhet ashtu, po kështu...“ Ajo krejt e qetë; këtë ia kishte thënë edhe në shtëpi. Është e tmerrshme, kur njeriu nuk mund të thotë më asgjë. Njëherë ajo i thotë: „Tani po flet krejt pa lidhje.“ Mandej i kërkon falje që kishte menduar ashtu – nuk do ta përsërisë më.

Në fakt, atij nuk i nevojitet asnjë vendim kur ulet në një bankë në pyll: i mjafton shikimi mbi qytetin, Limmatin, kullat, katër gazometrat në Schlieren, një çift i dashuruar, që shkon drejt pyllit. Argjendari i ka tani ato hapat e gjumit në xhepin e mantelit. Ai do t'i mbushë 64 vjet. Çka po pret më? Kur natën, edhe ashtu do t'i duhet të shkojë në nevojtores, do të marrë dhjetë herë nga tre hapa me nga një gllënjë ujë. Kjo mund të bëhet. Kjo vetëm duhet të jetë e sigurt. Në Bodega nuk vjen më (argjendarin nuk e kërkon askush, por ai megjithatë mungon: stufa e vjetër e metaltë, qyngu nëpër tërë hapësirën etj., dy apo tre pleq, në fakt, bëjnë pjesë në inventar), dhe përnjëherë nuk e di pse të shkojë në Bodega? Kur vazhdon të porosisë edhe më kartëvizita të tijat, ose kur blen një kapelë baske të re, nuk do të thotë se argjendari do të presë deri sa t'i bie pika në tru. Atëherë është tepër vonë. Nusja e djalit nga San Paolo shkruan se në shtator do të vijnë në Cyrih; argjendari nuk do t'i përmbahet orarit të saj, pa marrë parasysh, që propozimi i saj është dashamirës: Shëtitje me gjithë familjen buzë liqenit, ku ka levrek të pjekur në brumë birre. Ajo është e mendimit se argjendari punon shumë.

Kur natën edhe ashtu duhet të shkojë në nevojtores, është ora katër e mëngjesit, dhe kur në ora nëntë ende nuk vjen për kafe, ajo do ta thërrasë emergjencën, që do ta pastrojë argjendarin me një pompë. Kjo punë mund të bëhet vetëm në mbrëmje, jo edhe aq vonë, në mënyrë që ambulanca të mos vijë shumë

herët; jo edhe shumë herët, në mënyrë që ai të mos flejë para televizorit. Të nesërmen e pastron borën; e kalon ditën si zakonisht në mënyrë që plani i tij për t'i marrë hapat e fjetjes rreth orës dhjetë në mbrëmje të mos bjerë në sy; paradite në punëtori, pasdite në Bodega (për herë të fundit), nuk pi më shumë se zakonisht, i lexon lajmet e ditës për ta kaluar kohën. Ajo e vëren vetëm se ai ka qenë prapë në Bodega. „Do të matufosesh në atë Bodega.“

Kur njeriu është zot i vetvetes, nuk ka nevojë të lëshojë pe. Meqë argjendari as që ia lëshon sytë, por bën sikur e lexon gazetën, ajo e përsërit edhe një herë: „Ti do të matufosesh.“ Mirëpo argjendari është zot i vetvetes si asnjëherë më parë, vetëm se i vjen keq që ajo e thotë këtë pikërisht sot. Në mëngjesin tjetër një argjendar i vdekur, e kjo nuk shkon; atë do ta brente ndërgjegjja, që e ka thënë atë fjalë. Ata ende flenë në shtretër njëri pranë tjetrit. Sa herë që janë lajmet e orës dhjetë, ai gati çdo herë i çon mendtë andej. Argjendari e njih dikë me sulm në tru. Si duket është vetëm qepalla që nuk mund të kontrollohet, por ka syze dielli që kjo të fshihet; përnjëherë të gjithë njerëzit janë të sjellshëm ndaj tij, pa e ditur se a mendon ai më apo jo. A e njih një njeri të tillë, që belbëzon? Ai nuk do ta marrë më veten, por nuk duhet të ndodhë që të vijë deri te edhe një sulm i dytë. Argjendari e ka veten nën kontroll, ende mund të mendojë. Një herë tjetër, prapë nuk funksionon; gruaja e tij do të shkojë të nesërmen te mjeku, thotë ajo. Mjeku thotë se ndoshta duhet edhe të operohet, por asnjë arsye për shqetësim. Një gjë që do të rregullohet brenda tetë deri në dhjetë ditësh ... Kaq gjatë duhet ta shtyjë planin e tij.

Argjendari jeton ende. Në shtator gjendet para levrekëve në brumë birre, në liqenin e Lucernit, me nipin nga San Paolo. Po, po. Vetëm gjyshja nuk e ndien veten edhe aq mirë, ajo tregon për operacionin e saj në pranverë, derisa argjendarit i duket se levrekët nuk janë të shijshëm si herëve të tjera. I biri nga San Paolo, përfaqësues i përgjithshëm i një firme

zvicerano-amerikane, gati si një amerikan, në mënyrën se si tregon për Amerikën Latine, derisa i ushqen mjellmat vendase. Argjendari dëgjon se ka para mjaft, edhe kur t'i bëjë 90 vjet, e as atëherë nuk do të ketë problem. Po, po! Nuk thotë ai, por gjyshja. Ajo nuk i thotë atij, por të nipit. Rri ulur në Bodega (stufa prej hekuri është ende aty, vetëm se kamerierët janë ndërruar), e shpalos një copë mishi nga një letër që kërcet, pastaj e përtyp – gruaja e tij ka vdekur, dyqanin e ka shitur, banon në një shtëpi shtetërore për pleqë.

BERLIN

Është për t'u parë ajo çfarë dimë. Që prej asaj kohë kam qenë shpesh në Berlin, por kam hequr dorë nga vizita e Murit. Uwe Johnson na udhëheq, si një person zyrtar në detyrë, pa komentuar; megjë ai është shumë i madh, përkulet me përzemërsi kur i kërkohet një shpjegim teknik dhe secilën herë e heq llullën nga goja; si herëve të tjera, i veshur me xhakëtë të zezë lëkure dhe kokë të rruar. Nuk e konsideron veten refugjat, por nuk mund të kthehet në anën tjetër. Ditë me diell dhe me erë të ftohtë, qielli shumë më i kthjellët në veri sipër telave me gjemba. Kur njeriu e shikon Murin, nuk ka çfarë të thotë; edhe pse gjatë shikimit të Murit, nuk mund të flitet për diçka tjetër. Vetëm më vonë, në një kafene (ajo gjendet në tokën e askujt) hapet një bisedë personale, ai pa e hequr xhakëtën e tij të zezë të lëkurës, që e ka bartur edhe verës në Romë. Një uniformë? Një qese duhani, që e nxjerr nga xhepi, është një dhuratë prej tij, sepse njëherë paskam pas thënë, jo në Romë, jo, në Spoleto dhe jo në bar, por pranë një kiosku ... Ky burrë e ka kujtesën homeriane. Meklenburgu mund të bazohet në kujtesën e tij.